

Jean-Marie Gustave Le Clézio: laureát Nobelovej ceny za literatúru

Eva Borošová, Filozofická fakulta PU, lefrancais@lefrancais.sk

Kľúčové slová: svet dvoch tvárí (poézia a próza), mesto, more, slnko, stratený raj, mýtus, magická realita, útek, vyslobodenie.

Mots-clés: monde à deux faces (poésie et prose), ville, mer, soleil, paradis perdu, mythe, réalité magique, fuite, deliverance.

V čase, keď sa v Štokholme odovzdávajú Nobelove ceny za rok 2009 (tohto roku si ocenenie v oblasti literatúry odniesla nemecká spisovateľka rumunského pôvodu Herta Müllerová), radi by sme si pripomenuli vynikajúceho a jedného z najčítanejších francúzskych autorov, ktorý toto prestížne ocenenie získal minulý rok. Po zvučných menách, akými boli napríklad Romain Rolland (Nobelovu cenu získal v roku 1915), Anatole France (1921), François Mauriac (1952), Albert Camus (1957), či Jean-Paul Sartre (1964), ktorý mimochodom ocenenie odmietol, sa pätnástym Francúzom v tejto línii úspešných literátov stáva Jean-Marie Gustave Le Clézio. Zvláštny paradox, keďže sám autor nepokladá označenie „literatúra“ za najšťastnejšiu voľbu. Toto slovo podľa neho situuje tvorivý akt, akým je písanie, do elitárskych kruhov, obmedzuje prístup k dielam len na vyhradené kruhy učencov, študovaných hláv, ktoré by mohli odkaz autora náležite uchopiť. Cieľ Le Cléziovej tvorby je ale úplne iný: „Môj jazyk by nebol viac jazykom ľudí a ich kníh, ale prehovárať by ku komukoľvek na tejto zemi a ktokoľvek by mu mohol porozumieť.“ (Le Clézio, 1978, 314). Jean Onimus, čestný profesor súčasnej francúzskej literatúry, pôsobiaci na Univerzite v Nice, označuje funkciu Le Cléziovej tvorby za ontologickú. Písaním by chcel spisovateľ preniknúť až do samotnej substancie vecí a takto, vytvárajúc svet umením, dosiahnuť zmierenie s realitou. Dielo J.M.G. Le Clézia, vskutku originálne, pútavé a plné kontrastov, no žiaľ dodnes málo prístupné slovenskému čitateľovi, považujeme, a to najmä v tomto čase krátko po ocenení Nobelovou cenou, za hodné pripomenutia.

Skôr než pristúpime k samotnému dielu, radi by sme uviedli zopár biografických údajov. U Le Clézia zaiste nepôjde o plytvanie slovami. Život autora sa v tomto prípade, ako bezpochyby i u mnohých ďalších, neodškriepiteľne odzrkadľuje vo výbere tém, postáv a celkového espritu jeho diel. Dovoľme si zároveň označovať kurzívou slová, ktoré považujeme za kľúčové v tvorbe autora.

Jean-Marie Gustave sa teda narodil 13. apríla 1940 v Nice. Ide o slnečný juh Francúzska, *mesto* ležiace na pobreží Stredozemného *mora*, zaliate *slnkom*. Sám seba ale spisovateľ nepovažuje za obyvateľa mesta. Ako spomína v jednom z rozhovorov v roku 1994, je „ostrovanom (...), ktorý nemôže byť ani z nejakej štvrte, ani z nejakého mesta, ale zo všetkých štvrtí a zo všetkých miest, francúzsky jazyk je mojou jedinou krajinou, jediným miestom, kde bývam.“ Aby sme vysvetlili výber tejto citácie, musíme na tomto mieste uviesť, že Le Cléziovi predkovia bretónskeho pôvodu sa už v roku 1793 odsťahovali na ostrov Maurícius, ostrov, ktorý navždy ostane spisovateľovým *strateným rajom*, hoci precestoval takmer celý svet a takmer celý svet, s jeho rozmanitými kultúrami, sa stáva dejiskom jeho diel. Prvé roky života strávil tento údajne nespoločenský, popudlivý a večne znepokojený chlapec v dedinke Roquebillière, neďaleko Nice, v hrozivom ovzduší druhej svetovej *vojny*. Táto tematika sa neskôr objaví v jeho

románe “Étoile errante” (1992, čo v preklade znamená Bludná hviezda). Vychovávajú ho matka a stará matka a sú to bezpochyby tieto dve ženy, ktoré už v ranom veku vzbudzujú záujem o knihy a písanie. Chlapec, syn anglického otca a francúzskej matky, vyrastá v bilingválnom prostredí. V roku 1948 sa s matkou vydáva na cestu do Afriky, aby sa tu stretol so svojím otcom, britským lekárom, pôsobiacim 22 rokov v anglofónnom Kamerune a v Nigérii. Autobiografické stopy z tohto obdobia jeho života sú neodškriepiteľné v tituloch „Onitsha“ (1991) a „L’Africain“ (2004, čo v preklade znamená Afričan). Jeho detstvo (a viaceré diela, napríklad „Le Chercheur d’or“, čiže Zlatokop, 1985) sa však spája aj so spomínaným ostrovom Maurícius, kde žije niekoľko rokov, aby sa odtiaľ vrátil do rodného Nice, kde študuje na lýceu Masséna a neskôr na Filozofickej fakulte. Vojenská služba ho zavedie až do tropických lesov Thajska, ale tu sa výpočet *ciest* tohto „svetového“ spisovateľa zďaleka nekončí. V rokoch 1970-1974 žije v Mexiku a potom v Novom Mexiku. Toto obdobie nesmierne ovplyvní tvorbu spisovateľa, vyvolá v ňom hlbokú vášeň pre mayskú civilizáciu Yucatánu a Guatemaly, umožní mu stretnutie so starovekými *mýtmi*, históriou a tradíciami amerických Indiánov a inšpiruje ho pre napísanie románov „La guerre“ (1970, Vojna), „Haï“ (1971) a „Les Géants“ (1973, Obri). V roku 1975 sa ožení so Jémiou, pochádzajúcou z Maroka a v roku 1980 vychádza román „Désert“ (Púšť), kde sa spisovateľ vydáva po stopách predkov svojej manželky, berberov zo západnej Sahary. Román získava cenu Paula Moranda. V roku 1994 je zvolený za najväčšieho žijúceho spisovateľa, píšuceho vo francúzskom jazyku a v roku 2008, ako sme už spomínali v úvode tohto článku, je jeho spisovateľská kariéra korunovaná Nobelovou cenou a to s odôvodnením, že ide o „autora zlomu, poetického dobrodružstva a zmyslovej extázy, prieskumníka ľudstva za hranicami panujúcej civilizácie a pod ňou.“

Musíme vyjadriť svoje hlboké poľutovanie nad faktom, že tento výnimočný autor je tak málo prístupný slovenskému čitateľovi. Hoci ide o jedného z najprekladanejších spisovateľov Francúzska a rovnako aj jedného z najproduktívnejších (do písania sa pustil už ako sedemročný a dosiaľ vydal okolo 50 kníh), do slovenčiny boli preložené len tri z jeho prác. Po roku 1985, keď vyšiel slovenský preklad Le Cléziovej „Púšte“ („Désert“, 1980) od Michaely Jurovskej a roku 1987 z pera tej istej prekladateľky titul „Mondo a iné príbehy“ („Mondo et autres histoires“, 1978), nastalo trinásťročné vákuum, keď konečne v roku 2000 vychádza u nás ďalší úspešný román „Zlatá ryбка“ („Poisson d’or“, 1997), tentokrát v preklade Jarmily Pospěchovej, prekladateľky z francúzskeho a nemeckého jazyka. Naš čitateľ má okrem toho možnosť siahnuť aj po českých prekladoch. U našich západných susedov sa z tvorby J.M.G. Le Clézia objavili aj tituly „Zápis o katastrofě“ (1965, preložila Věra Dvořáková z francúzskeho originálu „Le procès-verbal“, ktorý vyšiel v roku 1963 ako autorova prvotina, ocenená okamžite cenou Renaudot), „Horečka“ (1967 v preklade tej istej prekladateľky. Originál “La fièvre” vyšiel o dva roky skôr) a „Bludná hvězda“ (1995, preložila Eva Pokorná z originálu „Étoile errante“ 1992).

Le Cléziov literárny svet je svetom dvoch tvárí. Jean Onimus tieto dva aspekty označuje slovami *poézia a próza* (Onimus, 1994), môžeme im tiež hovoriť *svetlo a tieň*. Do tieňa spadá všetko, čo je mechanické, umelé, racionálne a čo spôsobuje úpadok ducha. Vo svetle sa vyníma všetko čisté, prírodné a prirodzené, nedotknuté a plné snov. Na jednej strane rozum, na druhej vedomie. Le Clézio oslavuje detskú nepoškvrnenosť, spieva ódu na všetko, čo je v človeku živočíšne a zbavené pút intelektu, ba trúfa si dokonca tvrdiť, ako naznačuje Jean Onimus, že „intelekt a myšlienky nás uspávajú, zatvárajú nám oči, bránia nám slobodne vnímať realitu. (...) Jeho snom je zobudiť sa jedného rána, zbavený všetkých spomienok, slov, myšlienok, v neporušenom stave novorodenca“ (Onimus, 1994, 63). Celým dielom sa prelína odsúdenie

modernej západnej spoločnosti, ktorá nás vytrhla z náručia prírody, odvieďa nás ďaleko od našich koreňov a zbavila nás ľudskosti. „Svet je plný bábok, svet obývajú automaty“ (Le Clézio, 1969, 207). Mesto, plné betónu, elektriny a strojov je vrcholom tejto pekelnej vízie. Svet civilizácie je krutým svetom, ovládaným peniazmi, kde sa človek stáva väzňom. Mnohé z Le Cléziových postáv hľadajú *únik* z tohto väzenia, túžia po *slobode*, po znovunadobudnutí vlastnej *identity*, mieru, pokoja, po znovunájdení strateného raja. Často ide o deti bez rodičov, bez identity, vyvrhnuté na okraj spoločnosti, nepochopené a snívajúce svoj *sen* o lepšom živote. Le Clézio býva často označovaný za animistu a panteistu. Keďže komunikácia s „prozaickou“ realitou nie je možná, hľadá autor prostredníctvom písania kontakt a dialóg s realitou „poetickou“, s tou jedinou skutočnou realitou. „Chce ju uchopiť zvnútra, identifikovaním sa s ňou, aby mohol lepšie preniknúť do života univerza“ (Onimus, 1994, 104). Tak sa hlavný protagonista debutu „Le procès-verbal“ Adam Pollo stáva psom, ktorého sleduje a príroda, u iných autorov vystupujúca ako nehybná a neživá kulisa, u Le Clézia oživa, každý kameň, poryv vetra, či púštna duna má svoj vnútorný život. Svet je plný mágie. „Mágia je všetko, čo vidíme, všetko, čoho sa dotýkame (...) Na zemi je všetko magické, všetko je nové (...) Je to mágia bez mága (...) Mágia je všetko, čo cítime, čo počujeme, čo vidíme“ (Le Clézio, 1978, 45-46). Ako konštatuje Jean Onimus, pre väčšinu z nás svet mlčí. Neprehovára k nám, pretože už nerozumieme jeho reči. Pre tých, ktorí čítajú Le Clézia, „sa svet opäť stáva magickým miestom a prestáva pre nich byť cudzí, pretože mágia je v nás, zatiaľ čo svet vedy a techniky je mimo nás, nemôže k nám prehovárať“ (Onimus, 1994, 122). Le Cléziov svet je zároveň aj svetom mýtickým, plným legendárnych príbehov a božstiev (sokol v románe „Onitsha“, krahulec z „Púšte“, Harmattan, krutý boh vetra a bohyňa ohňa z „Voyage de l'autre côté“ atď.)

Prvé diela J.M.G. Le Clézia sú ešte do istej miery ovplyvnené súdobými literárnymi tendenciami. V prvotine „Le procès-verbal“ možno badať istú príbuznosť so Sartrovým existencializmom, ale rovnako aj črty typické pre nový román. Autor absorboval aj vplyvy anglosaskej literatúry a mnoho spoločného má aj s básnikmi ako Lautréamont (mysticizmus, mágia slov, vedomie umožňujúce vzťah medzi človekom, zvieratami a kozmickými silami), Michaux (nepriateľský postoj voči spoločnosti, droga ako prostriedok na expanziu vedomia), či Arnaud (hľadanie identity, snaha o oslobodenie) (Westerlund, 1996). Postupne sa však vyprofiloval na originálneho autora súčasného formátu. Jeho dielo je apelom na všetky zmysly, plné vôní, zvukov, chutí, exotických krajín, mora, vetra, prekvapení a kontrastov. Zavedie čitateľa na „druhú stranu“ („l'autre côté“) vecí, do vnútra, tam, kde je to jediné miesto, kde sa človek, prebudený z prózy života, môže opäť stretnúť sám so sebou.

Literatúra

LE CLÉZIO, J.M.G.: Le procès-verbal, Gallimard, 1963

LE CLÉZIO, J.M.G.: Le livre des fuites, Gallimard, 1969

LE CLÉZIO, J.M.G.: Voyage de l'autre côté, Gallimard 1975

LE CLÉZIO, J.M.G.: L'Inconnu sur la terre, Gallimard, 1978

LE CLÉZIO, J.M.G.: Désert, Gallimard, 1980

LE CLÉZIO, J.M.G.: Onitsha, Gallimard, 1991

ONIMUS, JEAN: Pour lire Le Clézio, Paris, Presses Universitaires de France, 1994

WESTERLUND, FREDRIK: <http://www.multi.fi/~fredw/index.html>, 1996

Abstract

Le monde littéraire de J.M.G. Le Clézio, lauréat du prix Nobel de littérature 2008, est un monde à deux faces. La vie prosaïque, représentée par la civilisation moderne, avec ses villes, son bruit, ses machines et ses hommes devenus automates, s'oppose à la vie poétique, celle qui est en harmonie avec la nature, la réalité magique où chaque pierre et chaque plante a ses désirs et ses haines, la vraie vie qu'on ne peut saisir que de l'intérieur, en retournant vers soi-même.